

Transgresija

Transgresija ni zanikanje prepovedi, temveč prepovedano presega in dopolnjuje

O prepovedi je težko govoriti ne le zaradi raznolikosti njenih predmetov, temveč tudi zaradi nelogičnosti njenega značaja. Za enako stvar sta vedno mogoči dve nasprotujoči si trditvi. Ni prepovedi, ki je ne bi bilo mogoče kršiti. Transgresija je pogosto sprejeta, včasih celo predpisana.

Pogosto nam gre na smeh ob slovesni zapovedi: "Ne ubijaj", ki ji sledita blagoslov orožja in apoteoza "Te Deum". Prepovedi brezobzirno sledi zarotništvo v ubijanju! Nasilje vojn prav gotovo izdaja Boga Nove zaveze, vendar se prav tako ne zoperstavlja Bogu Orožja iz Stare zaveze. Če bi bila prepoved zasnovana na racionalnih temeljih, bi to pomenilo, da je treba vojne obsojati, in bi nas postavilo pred izbiro: jo sprejeti in storiti vse, da se vojni poboji nehajo; v drugem primeru pa bojevati se, in licemersko spregledati zakon ... Prepovedi, na katerih temelji svet razuma, same po sebi niso racionalne. Kot prvo – mirno nasprotovanje nasilju ne bi zadostovalo za rez med dvema svetovoma: če nasprotovanje ne bi bilo nekako samo vpleteno v nasilje, če ne bi neko močno negativno čustvo nasilja v očeh vsakogar spremenilo v grozo, naš razum ne bi mogel dovolj avtoritativno definirati meje zdrsa. Nasproti ekscesnih izlivov bi lahko obstala le groza in strah. Takšna je narava *tabuja*, ki omogoča svet miru in svet razuma, vendar je tako sam v svojem principu tabu strah, ki temelji na občutljivosti in ne na inteligentnosti tako kot nasilje (v bistvu je človeško nasilje posledica določenih stanj občutljivosti: jeze, strahu, želje, ne pa preračunljivosti). Če želimo razumeti njeno svojevrstno neodvisnost od logike, ki je s temi čustvi ves čas povezana,

moramo upoštevati iracionalni značaj prepovedi. Na področju iracionalnega, kjer nas omejuje naše mišljenje, moramo reči: "Včasih kršimo nedotakljivo prepoved, vendar pa to še ne pomeni, da je s tem prenehala biti nedotakljiva." Lahko nadaljujemo s še bolj absurdno trditvijo: "prepoved je zato, da se krši." Trditev ni, kot bi se morda zdelo na prvi pogled, blazna, temveč pravilna izjava, ki izvira iz nujnega odnosa med nasprotujočimi si čustvi. Prepoved moramo spoštovati pod vplivom negativnih čustev; prekršimo jo, če je čustvo pozitivno. Povzročeni prekršek ni takšne vrste, da bi izbrisal možnost in smer nasprotno usmerjenega čustva: je hkrati njegova utemeljitev in izvir. Nasilje nas ne bi tako prestrašilo, če ne bi vedeli, oziroma če ne bi ohranjali temne zavesti o tem, da nas lahko odnese k najhujšemu.

Trditev "prepoved je zato, da se krši" vsekakor pojasnjuje dejstvo, da prepoved umora kljub svoji univerzalnosti nikakor ni v nasprotju z vojno. Prepričan sem celo, da je brez prepovedi vojna nemogoča, celo nepredstavljiva!

Živali, ki ne poznajo prepovedi, iz svojih medsebojnih bojevanj niso razvile razvpitega organiziranega boja z imenom vojna. Vojna je v določenem pogledu, tako kot delo, kolektivna organizacija agresivnega gibanja. Prav tako kot delo je organizirana kolektivno; tako kot delo ima tudi sama zastavljene cilje in izpolnjuje premišljeno zastavljen načrt tistih, ki ga vodijo. Kljub vsemu ne moremo trditi, da sta si vojna in nasilje nasprotna. Vojna je *organizirano* nasilje. Transgresija prepovedi ni živalsko nasilje. Je še vedno nasilje, nasilje bitja, obdarjenega z razumom, ki včasih svojo modrost podredi nasilju. Prepoved je prag, ko stopimo prek njega, je mogoč le še umor; vojno, kolektivno gibanje, določa prav ta prekoračitev praga.

Če bi transgresijo v pravem pomenu besede postavili nasproti nepoznavanja prepovedi, ne bi imela omejenih lastnosti, to bi pomenilo vrnitev k nasilju – k živalskosti v nasilju. Vendar ni tako. Prepoved z organizirano transgresijo tvori celoto, ki določa socialno življenje. Pogosto in redno pojavljanje transgresij samo po sebi ne načenja nedotakljive čvrstosti prepovedi, saj je ta transgresiji vedno pričakovano dopolnilo. Tako kakor pri utripanju srca diastoli vedno sledi sistola, ali pa eksplozijo vedno izzove predhodna zgostitev. Kompresija se eksploziji ne podreja, temveč jo razdraži. Ta resnica, ki se zdi nova, temelji na starodavnih izkušnjah. Kljub temu nasprotuje svetu govora, iz katerega izvira znanost, zato so jo tako pozno obelodanili. Te resnice se je zavedal tudi Marcel Mauss, morda najopaznejši razlagalec zgodovine religij, in jo izoblikoval v svojih predavanjih. Toda njegovo stališče pride do izraza le v zanemarljivem številu stavkov njegovih objavljenih del. Roger Caillois se je edini oprl na poučevanje in nauke Maussa in je v svoji "teoriji praznovanja" prvi obdelal vprašanje transgresije.¹

¹ *L'Homme et le Sacré*, IV. pogl.: Le sacré de transgression: théorie de la fête, p.125–168, Gallimard, 1950.

Nedefinirana transgresija

Transgresija prepovedi ni v prav nič manjši meri podrejena pravilom. Nikakršne svobode ni: *v tistem trenutku in do takrat je vse mogoče* – v tem je smisel prepovedi. Vendar ta omejena svoboda sproži neomejeno prepuščanje nasilju: meje ovir niso preprosto odstranjene, morda je celo potrebno, da se v trenutku transgresije okrepi njihova trdnost. Včasih je pri transgresiji skrb za uresničevanje pravil veliko večja: nemir, ki vznikne, je namreč veliko težje obrzdati.

Izjemoma je neomejena transgresija prav tako mogoča.

Navedel bom primer, vreden pozornosti.

Včasih se zgodi, da nasilje tako ali drugače prestopi mejo prepovedi. Od trenutka, ko zakon postane nemočen, se lahko dozdeva, da nasilja ne more ustaviti nič trdnega. V osnovi smrt prepoved presega in se zoperstavlja nasilju, ki je teoretično tudi njen vzrok: najpogostejše občutek zloma, ki sledi, povzroči manjšo motnjo, toda pogrebno obredje in praznovanje, ki določata ritual in omejujeta nekontrolirane izpade, tovrstne motnje uspešno vsrkata. Tedaj, ko smrt premaga višje bitje, za katerega se je zdelo, da je smrt nadvladalo, nas občutje zloma odnese in zmešnjava postane neomejena.

Caillois je tako prikazal vedenje nekaterih oceanskih ljudstev.

“V deželah, kjer posvečena osebnost kralja uteleša življenje družbe in narave,” pravi, “je smrtna ura tista, ki določa kritično točko in povzroči obredne svoboščine. Te v tistem trenutku prevzamejo obliko, ki je natančno takšna kot nastala katastrofa. Svetoskrunstvo ima družbeno naravo. Izvaja se na račun dostojanstva, hierarhije in moči ... Besnenju množic se nikoli ne zoperstavi niti najmanjši upor, saj velja, da je to blazenje tako potrebno, kot je bila potrebna pokornost pokojniku. Na otoku Sandwich množica, ki izve za kraljevo smrt, izvaja vsa dejanja, ki bi jih v normalnem času imeli za kriminalna: zažiga, rop in ubija, ženske so se prisiljene javno prostituirati ... Na otočju Fidji so dejanja še ostrejša: smrt poglavarja je znamenje za ropanje, podložna plemena zavzamejo glavno mesto in tam izvajajo vsa mogoča razbojništva in vse oblike nasilja.

Tovrstne transgresije so še vedno del svetoskrunstva. Z njimi se krhajo pravila, ki so nastala prejšnjega dne in ki bodo že naslednjega dne postala najbolj sveta in najbolj nedotakljiva. So resnično podoba kardinalnega svetoskrunstva.”²

Omembe vredno je dejstvo, da se nered pojavi v “času, ko je smrt še posebno kužno in umazano dejstvo”, v “času njenega močno nalezljivega in vzvišenega strupenega razsajanja. Konča se s popolnim izginotjem trohnečih delov kraljevega trupla, ko od posmrtnih ostankov ne ostane nič drugega kot čvrst in zdrav nekvarljivi skelet.”³

Mehanizem transgresije se pojavi v divjanju nasilja. Človek si je

² *Op. cit.*, p.151.

³ *Op. cit.*, p.153.

želel, verjel je, da lahko nasprotuje naravi s tem, da ji zoperstavi zanikanje prepovedi. S tem, ko je v sebi omejil nagon nasilja, ga je hkrati hotel omejiti tudi v zunanjem, realnem svetu. Če bi se zavedel neučinkovitosti ovir, s katerimi je hotel zaježiti nasilje, bi meje, ki si jih je bil namenil upoštevati, zanj izgubile smisel: njegovi zadrževani nagoni so se osvobodili in od tega trenutka je svobodno ubijal, prenehal je kontrolirati svoje seksualne izbruhe in je začel v javnosti početi brez strahu in zadržkov to, kar je dotlej počel skrivaj. Toliko časa, dokler je bilo kraljevo truplo v stanju agresivnega razpadanja, je bila vsa človeška družba v oblasti nasilja. Nemočna ovira, ki bi varovala kraljevo življenje pred strupeno smrtjo, ne bi mogla učinkovito preprečiti ekscesov, ki nenehno ogrožajo socialni red.

Nikakršna natančno opredeljena meja ne omejuje teh "višjih svetoskrunstev", ki jih sproži kraljeva smrt. Vrnitev pokojnika v očiščeno stanje skeleta kljub vsemu časovno omejuje nekontroliran izbruh svobode. Tudi v tem najhujšem primeru nima transgresija nič skupnega s primarno svobodo živalskega življenja: odpira dostop do onstranstva in omejitev, ki jih ponavadi spoštujemo, ne da bi jih obenem izbrisala. Transgresija prestopa meje profanega sveta, katerega dopolnilo je, ne da bi jih uničila. Človeška družba ni le svet dela. Hkrati ali izmenično ga sestavljata dva svetova, ki sta obenem njegovi komplementarni obliki – *profani* in *sakralni* svet. *Profani* svet je svet prepovedi. *Sakralni* svet je svet, odprt za določeno število transgresij. To je svet praznovanj, vladarjev in bogov.

Takšen vidik je težko sprejemljiv, zlasti tisti del, ki zadeva *sveto*, in hkrati vsebuje obe nasprotji. V svojem temeljnem bistvu je *sveto* tisto, kar je predmet prepovedi. Prepoved, ki negativno označuje sveto stvar, nima le te moči, da v nas – na religioznem področju – zbudi občutek strahu in drhtenja. To občutje se nekako spremeni v pobožnost, spremeni se v oboževanje. Bogovi, ki poosebljajo sveto, častilcem zbujejo strah, pa jih ti kljub temu častijo. Ljudje so hkrati izpostavljeni dvema gibanjema: strahu, ki odbija, in privlačnosti, ki zbuja zaslepljeno spoštovanje. Prepoved in transgresija ustrezata tema dvema nasprotujočima si gibanjema: prepoved transgresijo zavrača, zaslepljeno oboževanje jo povzroča. Prepoved in tabu se zoperstavljata božanskemu samo v enem pogledu, saj božansko pomeni zaslepljujoči vidik prepovedi: prepoved, ki je doživela preobrazbo. Mitologija svojo snov sestavlja in včasih plete prav okrog teh dejstev.

Le ekonomski pogled izpričanih nasprotij omogoča jasno in dojemljivo razlikovanje obeh vidikov. Prepoved ustreza delu, delo proizvodnji: v profanem obdobju dela družba kopiči vire, poraba je omejena na količino, ki je enaka proizvodnji. Pravo *sakralno* obdobje pa je čas praznovanja. Praznovanje ne pomeni nujno množičnega odpravljanja prepovedi, tako kot smo to videli pri praznovanju, ki nastopi po kraljevi smrti. V času praznovanja je tisto, kar je ponavadi prepovedano, lahko še vedno dovoljeno, včasih celo pretirano. V času prehajanja med običajnim časom in časom praznovanja pride do preobrata vrednosti, ki

ga je izpostavil že Cailllois.⁴ Gledano z ekonomskega stališča, praznovanje v svoji razsipnosti troši sredstva, pridobljena v času dela. V tem primeru gre za razkosano nasprotovanje. Ne moremo kar takoj zatrditi, da religija bolj kot na prepovedi temelji na transgresiji. Osnova praznovanja je razsipnost, praznovanje je vrhunec religiozne aktivnosti. Kopičenje in trošenje sta dve sestavni fazi te aktivnosti: če za izhodišče vzamemo to gledišče, je sestavni del religije ples, v katerem vsak vzvratni korak povzroči odziv.

Za človeka je bistvenega pomena, da se zoperstavi naravnemu nasilju, toda to nasprotovanje še ne pomeni popolnega razkola, prav nasprotno, naznanja še globljo pritrditev. V ozadju te sprijaznitve ostaja občutje, ki je zbudilo zoperstavljanje. To občutje je tako skrbno varovano, da je gibanje, ki podira to strinjanje, vedno vrtoglavo. Gnus, premagovanje gnusa, ki sledi vrtoglavic, so faze paradoksnega plesa, ki določajo religiozen odnos.

Kljub zapletenosti tega gibanja se v vsem skupaj smisel pojavi v polni luči: v svojem bistvu religija zapoveduje transgresijo prepovedi.

Toda zmešnjava ostaja, ohranjajo jo občutki strahu, brez katerih bi bila osnova religije nepredstavljiva. Bistvo religije je vedno korak nazaj, ki sproži odskok. Ta pogled je seveda nepopoln in z lahkoto bi razrešili nesporazum, če ne bi bil globoki preobrat, ki je vedno v skladu z namerami razumskega ali praktičnega sveta, osnova za notranji polet, ki povzroči spremembo. V svetovnih religijah, od krščanstva do budizma, sta gnus in strah uvod v goreče vrhove spiritualnega življenja. Vendar je to duhovno življenje, ki temelji na utrjevanju osnovnih prepovedi, smisel praznovanja: je kršenje (transgresija) in ne spoštovanje zakonov. V krščanstvu in budizmu ekstaza temelji na premagovanju strahu. Odobravanje ekscesov, ki odnesejo vse stvari, se včasih močnejše kaže v religijah, kjer sta strah in gnus globlje razjedla dušo. Nobeno občutje nas s takšno silo ne vrže v pretiravanje kot občutek nič. Vendar pretiravanje nikakor ni uničenje: gre za preseganje prizemljenega odnosa, za transgresijo.

Če bi hotel podrobneje pojasniti, kaj pomeni transgresija, ne bi toliko govoril o preprostih primerih, temveč bi v vrh postavil krščansko ali budistično pretiravanje, ki kaže na popolno uresničevanje transgresije. Vendar moram najprej govoriti o najnižjih oblikah transgresije. O vojni in žrtvovanju. In šele nato o erotizmu telesa.

⁴ *Op. cit.*, IV., p.125–168.